

MEKTEPLERDE TÁLIM-TÁRBIYA SISTEMASIN JETILISTIRIWDE PEDAGOGIKALIQ DIAGNOSTIKADAN PAYDALANIW

Tajibay Saparbaev

NMPI Pedagogika kafedrası professor w.w.a.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14057014>

Annotaciya. *İlimiy maqalada mekteplerde tálım-tárbiya sistemasin jetilistirtiwdе pedagogikalıq diagnostikadan paydalanıwdıń abzallıqları, múmkinshilikleri, shárt-sharayatları sonday aq pedagog-xizmetkerlerdiń oqıwshılar menen birge islesiwinde olardıń qanday ózgesheliklerine itibar beriw kerekligi sóz etiledi.*

Tayanish túsinikler: *Mektep, tálım-tárbiya, oqıwshılar, pedagogikalıq diagnostika, pedagog –xizmetkerler.*

THE USE OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS IN IMPROVING THE EDUCATION SYSTEM IN SCHOOLS

Abstract. *The scientific article discusses the advantages, possibilities, and conditions of using pedagogical diagnostics in improving the education system, as well as the differences that teachers should pay attention to when working with students.*

Keywords: *School, education, students, pedagogical diagnostics, teachers.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛАХ

Аннотация. *В научной статье обсуждаются преимущества, возможности и условия использования педагогической диагностики в развитии образовательной системы.*

Ключевые слова: *Школа, образование, учащиеся, педагогическая диагностика, педагоги-работники.*

Tálım-tárbiyalıq processti optimallastırıwǵa xızmet etiwshi pedagogikalıq diagnostika hár bir rejeli oqıw procesiniń ajıralmaytuǵın bólegi esaplanıp, oqıwshı materialdı qanday ózlestirip atırǵanlıǵın mudami gúzetip barıwǵa, tálım-tárbiyalıq processtegi mashqalalardıń sheshimin tabıwǵa xızmet etedi. Pedagogikalıq diagnostika járdeminde oqıw - tárbiyalıq processde payda bolatuǵın qıyınshılıqlar úyreniledi, olardı saplastırıw jolları tańlanadı.

Eger diagnostika (analizlew) nıń áhmiyetin medicina tarawı názerinen qarasaq, kesellik, onıń belgileri jáne onıń kelip shıǵıw sebepleri tuwrı anıqlansa, emleniw nátiyjesinde nawqastıń dúzelip ketiwine tez múmkinshilik jaratıladı.

Qáte diagnoz bolsa tek shıpkakerlerdiń háreketin joqqa shıǵarıp qalмай, keseldiń dúzeliw múmkinshiligin qıyınlastırıwı múmkin. Sol sebepli diagnostika joqarı ilmiy tájriybe hám juwapkerlikti talap etetuǵın áhmiyetli iskerlik bolıp tabıladı.

Ínsanniń fizikalıq rawajlanıwın analizlew birqansha ánsat. Onıń ushın bir qatar shınıǵıwlar atqarılǵannan keyin, onıń nátiyjesine qaray juwmaq shıǵarıw múmkin.

Lekin psixik, ruwxıy, intellektuallıq, sociallıq rawajlanıwdı diagnoz qılıw mashaqatlı is.

Bul maqsette qollanıláp atırǵan metodikalar ele quramalı bolıp, mudamı tuwrı nátiyje beredi dep bolmaydı. Pedagogikalıq ámeliyatta oqıw orınlarında pedagog -psixologlar hám oqıtıwshılar oqıwshınıń jeke sipatların úyrenedi.

Diagnostika pedagogikalıq processte bir mártelik nárese emes onıń nátiyjelerin, kórsetpelerin tálim-tárbiyada uzaq waqıtqa shekem qollanıw múmkin. Sonlıqtan ol insanlardıń óz-ara tásirlerin, xızmetin, qarım-qatnasın, baylanısların, materiyallardı, ózlestiriwin, dóretiwshiligin organizimniń rawajlanıwın hám psixikasın shaxs qasiyetleriniń qaliplesiwiniń óz-ara tásinbelgileydi. Bul quramalı hárekettiń tek aqırǵı nátiyjelerin ǵana bilw pedagogqa zárúr bolıp qoymastan, tálim-tárbiya qatnasıwshı insanlardıń názik óz-ara qarım-qatnaslar háreketlerin kúndelikli ádep-ikramlıq awhalların hám estetikalıq salamatlıǵın qarap kóriwi, seziniwi, parıqlay bilw, diagnostikalawı zárúr boladı. Usıǵan baylanıslı pedagogikada diagnostika obyektleri tek ǵana sociallıq ortalıq bolıp qalmastan, al bir pútin pedagogikalıq process, onıń eń baslı obiekti bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq diagnostika mazmunına qısqasha toqtalıp ótetuǵın bolsaq:

Tárbiyalanǵanlıq dárejesin diagnostikalaw - bul jónelis oqıwshılardıń tárbiyalanǵanlıǵın, olardıń minez-qulqın, ádep-ikramlıǵın, úyreniwden baslanadı.

Didaktik diagnostika - pedagogikalıq processti shólkemlestiriw ushın xızmet qıladı.

Oqıwshılardıń awızeki hám jazba juwaplardı, juwaplardaǵı tipik qáteler, olardıń sebeplerin, oqıw xızmetindegi unamsız ózgerislerdi, oqıwshılarda oqıw miynet tájiriybeleri hám kónlikpeleriniń rawajlanǵanlıq dárejesin, bilim alıwǵa bolǵan qarata diagnostika etiledi.

Sociall - pedagogikalıq diagnostika – oqıwshılardıń pedagogikalıq qarawsızlıǵı, maslasqanlıq dárejesi, tárbiyası awır balalardı diagnostika qılıwda social faktorlardı esapqa alıwshı jónelisler. Diagnostika pedagoglar tárepinen oqıw ornınan tısqarıda da alıp barıladı. Sol sebepli diagnostika processinde shańaraq sociologiyası, hıquq sociologiyası, dem alıw sociologiyası, ekonomikalıq sociologiya sıyaqlı tarawlarda qollanatuǵın diagnostikalardı paydalanıw názerde tutadı.

Pedagogikada hár qıylı jas dáwirinde balanıń ózgesheliklerin hám psixikalıq rawajlanıw dárejesin anıqlaw ushın túrli eksperimental pedagogikalıq metodlardan paydalanıladı.

Pedagogikalıq izertlewlerde paydalanılğan metodıkalar hár qıylı xızmetler processinde balanıń pedagogikalıq ózgeshelikleriniń kórinislerin anıqlawdan ibarat bolıp esaplanadı.

Mektep pedagogikasında eksperimental metodıkalar dı qollanıw hám psixologlar hám pedagoglardıń tiykarǵı wazıypası bolıp esaplanadı. Eksperimental wazıypalar jıyındısı balanıń psixikalıq rawajlanıwınıń dárejesin onıń mektepte oqıwǵa yamasa basqa da xızmetke tayarlıǵın anıqlawda qollanıladı. Máselen, mektepte oqıwǵa tayarlıqtı bildiriwshi belgiler tómendegiler.

A) Psixik processlerdiń erkinligi.

V) Aqlıy is qabiletiniń jeterlishe dárejesi.

G) Jańa bilim hám kónlikpelerdiń maqsetke muwapıq tárizde ózlestiriw múmkinshiligi.

D) Bilimge qızıǵıwshılıǵı.

E) Dóğerek átiraptaǵı waqıya hám hádiyselerdi ajırata biliw hám ulıwmalastıra biliw múmkinshiligi.

J) Oqıw materiyyalların pikirley biliwi hám taǵı basqada múmkinshilikleri esapqa alınadı.

Joqarıda kórsetilgen belgilerdiń bar ekenligi pedagoglar tárepinen tárbiya processinde túrli didaktikalıq hám xabarshı usıllar járdeminde ámelge asırıladı. Eksperimental izertlew shárayatında joqarıdaǵı belgilerdiń bar ekenligi sózli, predmetli hám psixometrik metodıkalar járdeminde orınlanadı. Hár bir konkret jaǵdayda alınğan maǵlıwmatlardı sıpatlı analiz qılıw hám olardı basqa metodlardan alınğan nátiyjeler menen baylanısıw zárúr boladı. Pedagogikalıq diagnostikada metodıkaniń jemislige eń áhmiyetlisi bolıp esaplanadı. Apiwayı qılıp aytqanda bul túsinik teste alınğan nátiyje qanshelli tuwrı ekenligin kórsetedi. Hár qanday metodıkaniń testtiń isenimligin úyrenilip atırǵan pedagogikalıq qasiyetlerdiń olardıń sáwleleniwi jaǵınan tuwrı qollanıwdı xarakterleytuǵın maǵlıwmatlar jıyındısı sıpatında qaraw tiyis. Usınday etip maqsetke muwapıq tańlangan metodika hám testler psixikalıq xızmet kórinislerin tolıq hám hár tárepleme úyreniliwdiń múmkinshiliklerin beredi. Balalarda pedagogikalıq izertlewler ótkeriw tájiriybesinen alınğan nátiyjelerge qarastı qollanııp atırǵan pedagogikalıq diagnostikaniń metodlardı shártli tarizde hár qıylı psixikalıq processlerdi úyretiw metodikasınan ajratıw múmkin.

Máselen: Balanıń este saqlawı haqqında tek bir metod tiykarında juwmaq shıǵarıwı múmkin emes. Onıń ushin metodıkalar jıynaǵın qollanıw kerek. Sonday-aq bir waqıtta hár bir eksperimental metodıkalar óziniń tiykarǵı baǵdarlarınan tısqarı yaǵnıy shaxstıń belgili bir qásiyetin úyreniwden tısqarı psixikalıq basqa qásiyetlerdiń jaǵdayı haqqında ayırım maǵlıwmatlar beredi. Máselen balalardı berilgen on sózdi hár qıylı yadlawına qarap tek onıń yadta saqlawı haqqında ǵana emes, ol erkin dıqqatlı háreketiń maqsetine baǵdarlanganlıǵı olardıń sebepleri haqqında bilse boladı.

Tárbiyashı izertlewshi izertlew ushın belgili metodıkanı tańlawda kórsetpeli azıraq ózgerkeniniń ózinde metodıkanıń baǵdarı ózgerip ketiwın este tutıwı kerek. Wazıypanı orınlawǵa kirisiwden aldın balanıń oǵan berilgen kórsetpesi durıs túsingenligine isenim payda etiw kerek.

Orınlanıp atırǵan wazıypanıń jaqsı orınlanıwı kóp jaǵdaylarda usıǵan baylanıslı boladı.

Pedagogikalıq psixologiyalıq izertlewdiń sıpatlılıǵı eksperimentte qollanatuǵın metodıkalar sanına baylanıslı boladı. Biraq mektep jasındaǵı balada izertlew ótkergende olardıń tez sharshawın esapqa alıw kerek. Sonlıqtan da bir izertlew ótkergende, izertlew wazıypasına baylanıslı tarizde tańlangan metodıkadan paydalanıw usınıladı. Bir neshshe basqıshta ótkiziletuǵın izertlewlerde kóbirek metodıkalarda paydalanıw múmkin. Sonday-aq eksperimental usılların jaqsı iyelewde kerekli boladı. Izertlewshi tájriybe waqtında bala menen qanshelli durıs qatnasta bolsa, bala tapsırmanı sonshama jaqsı orınlaydı. Izertlew ótkeriw ushın eksperimental metodıkalar dı tańlawda tómendegilerdi itibarǵa alıw zárúr.

- izertlewdiń maqseti psixikalıq rawajlanıw dárejesin anıqlaw, Onıń jasına maǵlıwmatına sáykesligi, jeke qásiyetlerdi anıqlaw.

- Sınawshınıń jası, turmıs tájriybesi oǵan berilip atırǵan tárbiyalıq ámelge asırıw jaǵdayı.

- Balanıń eksperimental izertlewge biyimlesiwi qatnasqa kiriswi tańlangan eksperimental psixologiyalıq metodıkalar dıń balaǵa qıynshılıqlar dıń artıp barıwı dárejesinde beriw kerek. Bala iskerligin qásiyetlerin oyın hám oqıw sharayatında analiz qılıw.

Mektep, shańaraq jaǵdayına kónligiw, kónlige almaslıq dárejesin anıqlaw, balanıń ishki dúnyasın túsinip alıw yáki túsinip almawı. Jeke qásiyetleri hár tárepleme rawajlanıwda oǵan hár qanday járdem kórsetiwden ibarat.

- Izertlewshi qararların biliw hám anıq dúziw.

- Óz dıqqatın bala wazıypanı qanday orınlap atırǵanlıǵı hám minez qulqın baqlawǵa qaratılǵan.

- Bala menen jaqsı qatnasta bolıw, onıń barlıq aytqanın jazıp bala haqqındaǵı ayırım reakciyalardı durıs bahalaw qásiyetin qabiletin joytpaw hám taǵı basqalar.

- Baslawısh klass oqıwshıları menen izertlew ótkergende izertlew nátiyjesinde tájriybege qızıǵıw izertlewshige isenim hám óz ishki dúnyasın ashıwdı payda etiwı tiyis.

Sonı da aytıw kerek barlıq balalar tekseriwge qızıǵadı. Biraq ayırım jaǵdayda olar qayta izertlewge qatnasıwǵa bastartadı. Kóbinese bul jaǵday qatardaǵılarǵa qaraǵanda jaman nátiyjeler alǵanda yamasa eksperimentallıq tárepinen ayırıqsha sóz etkende payda bolıwı múmkin bunday balalarǵa ózgeshe qatnasta bolıw orınlı. Eksperimental diagnostikalıq izertlew nátiyjeleri isenimli bolıw ushın onı ótkeriwde belgili sxemaǵa ulıwma jobaǵa ámel qılıw kerek.

Dáslep izertlewde balanıń fizikalıq hám psixikalıq rawajlanıwı ózgeshelikleri shańaraqta mektepte tálim hám tárbiyanıń social diagnostikalıq shárayatların súwretleytuǵın materiallar menen tanıstırıwdan baslaw kerek. Izertlewshige bala tuwılıwınan úsh jasqa shekem bolǵan dáwirden rawajlanıwdıń ózgeshelikleri haqqında maǵlıwmat zárúr. (nevralogiya hám denesinde kesellik bar bolıwı tutlıǵıw, bas miyi hám oraylıq miy nerv sisteması keselliǵine, bala qashan júrip baslaǵan, sóylep baslaǵan mektepke keliwden aldın qanday rawajlangan.

Usı maǵlıwmatlardı ata-analar menen sáwbetlesiwde, bala jeke dápter menen tanısıwda olar menen ayrıqsha sóyleskende alıw múmkin. Bala rawajlanıwı haqqındaǵı maǵlıwmatlardı xronologiyalıq izbe-izlikte kórsetiw maqsetke say boladı. Oqıwshınıń mektepke keliwi menen jańa maǵlıwmatlardı qosıp baradı, bul oǵan oqıwshınıń fizikalıq diagnostikalıq rawajlanıwına baqlaw imkaniyatın beredi.

Oqıwshınıń individual psixikalıq ózgesheliklerin hám minez qulqın oyın xızmetinde, ped-psixologiyalıq eksperimental sharayatlarda baqlap úyreniw múmkin. Baqlawda alınǵan maǵlıwmatlar aldınan tayarlangan izertlewler qararına jazdırıladı.

Eksperimental pedagogikalıq izertlew sharayatında da baqlaw processı erkin boladı.

Kúndelikli jumıs jaǵdayda pedagog erikli tarizde baqlaydı.

Psixodiagnostikada qabiletler mashqalası. Oqıwshınıń qanday da bir xızmetke uqıbı bar ekeni tuwralı aytıwǵa ne tiykar bola aladı. Búǵan eki kórsetkish, xızmetti meńgeriw tezligi hám jetiskenliklerdiń sapası tiykar boladı. Egerde bala, birinshiden, qanday da bir xızmetti tez hám tabıslı meńgerse, tiyisli uqıplardı hám kónligiwlerdi basqalarǵa qaraǵanda ańsat iyelep alsa, al, ekinshiden, ortasha dárejeden anaǵurlım joqarı jetiskenliklerge erisse, onı uqıplı dep esaplaydı.

Bul neden ǵárezli boladı. Ne ushın basqa da barlıq teń jaǵdaylarda bir adamlar basqa bir adamlarǵa qaraǵanda qanday da bir xızmetti tezirek hám ańsatıraq meńgerip aladı jáne onda kóbirek tabıslarǵa erisedi. Máselen hár bir xızmet adamnıń psixikalıq processlerine analizatorlardıń jumısına, tásirsheńlik tezligine, jeke kelbetiniń qásiyetlerine belgili bir talaplardı qoyatuǵınında bolıp otıradı.

Geybir balalar tiyisli sıpatlarǵa iye bolıwı, al basqa birewlerinde olar bosań rawajlangan bolıwı itimal. Egerde adamlar tiyisli xızmettiń talaplarına eń kóp dárejede juwap beretuǵın jeke-psixologiyalıq ózgesheliklerge iye bolsa, usı nárseniń ozi olar usı xızmetke uqıplı degendi bildiredi. Uqıplılıq - bul adamnıń usı xızmettiń talaplarına juwap beretuǵın hám onı tabıslı túrde orınlap shıǵıwınıń shárti bolatuǵın jeke-psixologiyalıq ózgeshelikler boladı. Balanıń uqıplar hám zeyinler. Ziyreklik haqqında tiykarǵı túsiniqlerdi belgilewde «uqıplılıq túsiniǵinen kelip shıǵıw qolaylıraq. Uqıplılıq túsiniǵinde onı praktikalıq aqıllı kontekstte qollanganda menińshe úsh qásiyet kiredi.

Birinshiden, uqıplılıq degen bir adamdı ekinshisinen ózgeshelendiretuǵın jeke-psixologiyalıq ayırmashılıqlar kózde tutıladı, barlıq balalar teńdey bolǵan qatnasta, qásiyetler haqqında is júrgen jerde hesh kim uqıplılıq haqqında sóz aytpaydı.

Ekinshiden, ulıwma barlıq jeke ózgesheliklerdi uqıplılıq dep atamaydı, al tek qanday da bir is-háreketti yamasa kóplegen is-háreketlerdi orınlawda tabıslılıqqa qatnası barların názerde tutadı.

Qızbalıq, uyańlıq, asıqpay háreket etiw sıyaqlı ayırım adamlardıń jeke ózgesheligi bolǵan qásiyetler uqıplılıq dep atalmaydı, sebebi qanday-da bir is-hárekettiń orınlanıwınıń tabıslılıǵı shárti dep qaralmaydı.

Úshinshiden, uqıplılıq túsiniǵı sol adamda burınnan islep shıǵılǵan bilim, kónlikpe yamasa bilimnen ibarat emes. Biraz waqıtlar ustaz oqıwshısınıń jumısına kewli tolmaydı, al bul oqıwshınıń bilimi basqa oqıwshılardikinen kem emes, biraq ustaz basqa balalardıń usınsha bilimine de qanaatlanadı. Óz narazılıǵın ustaz bılayınsha túsındiredi, oqıwshı jeterlishe shuǵıllanbay atır, eger ol kóbirek shuǵıllansa «usınday uqıpların dıqqatqa alıp» ol bunnanda kóbirek bilimge iye bolar edi. Bul mısál, turmısta uqıplılıq degenimizde ádette bar kónlikpe, bilim hám uqıplardan ibarat bolmaǵan, biraq bul bilim hám kónlikpelerdi iyelewdiń ańsat hám tezligin kórsetedi.

Talantlılıqtan tabıs emes, al usı tabısqa erisiw múmkinshiligi ǵárezli. Hátteki máseleniń psixologiyalıq tárepi menen sheklene otırıp sonı aytıp ótiwimiz kerek, qálegen is-háreketti tabıslı orınlaw ushın tek ǵana talantlılıq emes, al tiyisli kónlikpe hám uqıplılıqlarǵa iye bolıw talap etiledi.

Oqıw sistemasın jetilistiriwde usı siyaqlı pedagogikalıq diagnostikalıq jumıslardı alıp barıw arqalı oqıwshılardıń basqada ózgesheliklerin ózlestiriw pedagog xızmetkerlerdiń balalardıń qaysı táreplerine elede itibar beriw kerekligi málim boladı. Álbette balalardıń oqıwǵa bolǵan qatnaslarında múmkinshiliklerinde belgili bir nuqsanlardı óz waqtında saplastırıp barsa maqsetke muwapıq boladı dep esaplaymız.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizonı va shaxsiy javobgarlik-xar bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi. T. 2017
2. Sh.M.Mirziyoyev. Erkin va farovon demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Ozbekiston 2016
3. K. Ingenkamp Pedagogicheskaya diagnostika. M., 1991
4. V. I. Zvereva Diagnostika i ekspertiza pedagogicheskoy deyatel'nosti M., Perspektiva, 1998, 108 s

5. U.A. Suxovienko Pedagogicheskaya diagnostika uspehnosti obucheniya uchashixsya v kontekste informatizacii obrazovaniya. Dissertatsiya na soiskanie uch.st. d.p.n.: Chelyabinsk-2006
6. I.O. Dorofeeva Formirovanie diagnosticheskoy konipetentnosti pedagogov Met.pos Vologda 2006 S15-21
7. A. Ochi Idiev Milliy g'oya va millatlararo munosabatlar. - T.: O'zbekiston, 2004.

Internet saytlari:

8. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
9. www. pedagog. uz
10. www. Ziyonet. uz
11. www. edu. uz